

Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільно-економічних проблем

Стаття присвячена розгляду проблеми розвитку соціального підприємництва та формування політики зайнятості в Україні. У контексті теми дослідження проведено аналіз тенденцій неформальної та альтернативної зайнятості для виявлення умов щодо реалізації соціального підприємництва на сільських територіях. Висвітлено динаміку неформальної зайнятості за видами економічної діяльності в Україні. Здійснено оцінку та прогнозування неформальної та альтернативної зайнятості. Проведено аналіз факторів та визначено ступінь їх впливу на неформальну та альтернативну зайнятість. Згідно отриманих даних встановлено, що найбільший рівень впливу на рівень неформально зайнятого населення мають доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, середній – безробітне населення працездатного віку, а найнижчий – доходи від продажу сільськогосподарської продукції. Запропоновано рекомендації зі створення природно-рекреаційних заказників як форм соціального підприємництва в сільській місцевості. Обґрунтовано напрями вдосконалення координаційної роботи в об'єднаних територіальних громадах стосовно реалізації соціального підприємництва на прикладі природно-рекреаційних заказників.

Ключові слова: соціальне підприємництво; трудовий потенціал; неформальна та альтернативна зайнятість; природно-рекреаційний заказник.

Актуальність теми. Становлення та прогрес національної економіки потребує значного підвищення ефективності використання трудового потенціалу, основним індикатором якого виступає ринок праці. Нині ринок праці України характеризується значним напруженням внаслідок невідповідності державних соціальних гарантій відносно реального рівня цін на комунальні тарифи та продукти харчування, збільшенням прихованого безробіття та неформальної зайнятості населення, зниженням попиту на робочу силу, збільшенням чисельності соціально вразливих верств населення, а також черговими хвилями трудової міграції молоді та людей працездатного віку за кордон. Ефективний механізм регулювання ринку праці повинен включати різнопланові та диференційовані за силою впливу підсистеми, не обмежуючись лише економічними важелями у сфері трудових відносин.

У цьому аспекті актуальним є функціонування і розвиток соціального підприємництва, як одного із інструментів вирішення суспільно-економічних проблем. Розвиток соціального підприємництва в Україні став можливим за умов посилення ролі економічно активних учасників національного ринку в підтримці соціально вразливих категорій громадян і вирішенні соціально значущих питань, які виникли в разі важкої геополітичної ситуації та процесу децентралізації. Проте поширення соціальних підприємств в Україні гальмується відсутністю законодавства, яке б регламентувало діяльність соціальних підприємств та невизначеністю ключових понять і критеріїв ідентифікації даних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Значний внесок у розробку та аналіз проблем, пов'язаних з розвитком соціального підприємництва внесли вчені С. Алворт, Г. Діс, Б. Дрейтон, Дж. Кікал [1], Т. Лайонс, Дж. Майр, І. Марті, М. Маклін, А. Передо, Р. Спір та інші. Серед українських науковців, які досліджують проблеми соціального підприємництва, можна відзначити роботи З. Варналія, З. Галушки [2], О. Кіреєвої [3], В. Удодової, В. Шаповал та інші. Однак, ґрунтовне дослідження ефективних інструментів розв'язання соціальних проблем, визначення цільової аудиторії залучення до соціального підприємництва та здійснення соціально спрямованої підприємницької діяльності ще не здійснено. У цьому контексті визначення й узагальнення тенденцій становлення та розвитку соціального підприємництва до сучасних умов в Україні є актуальним та представляє науковий інтерес.

Метою статті є дослідження потенційних можливостей для розвитку соціального підприємництва, враховуючи рівень неформальної зайнятості та напрями діяльності соціальних підприємств.

Викладення основного матеріалу. Одне з ключових місць в секторальному сегменті національної економіки займає аграрна сфера. Натомість ведення сільського господарства є найбільш зосередженим в особистих селянських домогосподарствах. Це підтверджується переважанням частки виробництва валової сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами над сільськогосподарськими підприємствами, що зрештою вказує на наявність неформального сектору зайнятості сільського населення.

Крім того, в Україні у 2017 р. спостерігається зростання неформальної зайнятості населення, зокрема в таких видах економічної діяльності як сільське господарство (42,1 %), оптова торгівля та ремонт

автотранспортних засобів (19,6 %) та будівництво (16,1 %) [4]. Відтак проблема безробіття спричинює пошук роботи в неформальному секторі економіки, що найбільш є характерним для сільського населення, оскільки на відміну від міських жителів не має альтернатив у працевлаштуванні.

Зважаючи на це, сучасний ринок праці потребує альтернатив для заохочення економічно активного населення до самозайнятості, зокрема для розвитку соціального підприємництва, що є досить актуальним питанням для зайнятості в сільській місцевості. Тому для цього необхідно виявити та дослідити фактори впливу на формування неформальної зайнятості.

Отже, для побудови економетричної моделі та прогнозування впливу факторів на значення рівня неформальної зайнятості Житомирської області визначено наступні фактори впливу: x_2 – доходи від продажу сільськогосподарської продукції (%); x_3 – доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (%); x_4 – безробітне населення працездатного віку (за МОП) (тис. осіб), [4].

В результаті сформовано вихідні дані для побудови матриці значень факторів та результативного показника вектора моделі неформальної зайнятості в Житомирській області (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця значень факторів та результативного показника моделі неформальної зайнятості в Житомирській області

Рік	X_2	X_3	X_4	Y
2008	4,4	2,6	53,9	27,5
2009	2,7	4,8	66,6	25,7
2010	7,0	4,7	60,8	30,8
2011	5,3	5,2	61,4	31,6
2012	3,2	2,7	58,9	25,7
2013	3,5	3,9	56,8	27,2
2014	3,4	3,4	66,6	23,5
2015	4,6	3,3	64,6	24,4

Довідка: розраховано автором на основі [4].

Звідси Y – вектор значень результативного показника моделі (рівень неформально зайнятого населення); X – матриця значень факторів моделі.

В результаті обробки статистичних значень за методом найменших квадратів отримано наступні коефіцієнти моделі:

$$\beta = (39,082; 0,769; 2,064; -0,379). \quad (1)$$

На основі даних коефіцієнтів моделі можна записати емпіричне рівняння моделі:

$$Y = 39,082 + 0,769 \cdot X_2 + 2,064 \cdot X_3 - 0,379 \cdot X_4 + \tilde{U} \quad (2)$$

Отримана модель має достатньо високий рівень якості: коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,941$ та рівень значимості F-розподілу моделі $\mu = 0,006$, що підтверджує вірність обраної лінійної специфікації моделі. При цьому, здійснено оцінку впливу факторів на основі отриманої моделі, згідно з коефіцієнтом $\beta_2 = 0,769$: збільшення доходів від продажу сільськогосподарської продукції на 1 % сприяє збільшенню рівня неформально зайнятого населення в середньому на 0,769 %; згідно з коефіцієнтом $\beta_3 = 2,064$: збільшення доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості на 1 % сприяє збільшенню рівня неформально зайнятого населення в середньому на 2,064 %; згідно з коефіцієнтом $\beta_4 = -0,379$: збільшення безробітного населення працездатного віку на 1 тис. чол. призводить до зменшення рівня неформально зайнятого населення в середньому на 0,379 %.

Вивчення рівня впливу факторів, на основі частинних коефіцієнтів детермінації вказує на те, що найбільший рівень впливу на рівень неформально зайнятого населення мають доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (частинний коефіцієнт детермінації – 0,330); середній – безробітне населення працездатного віку (частинний коефіцієнт детермінації – 0,268); найнижчий – доходи від продажу сільськогосподарської продукції (частинний коефіцієнт детермінації – 0,104).

Використовуючи прогнозні значення факторів моделі, сформована матриця прогнозних значень факторів (табл. 2).

Прогнозні значення рівня неформально зайнятого населення одержуємо, використовуючи емпіричне рівняння моделі:

$$Y_{pr} = \begin{pmatrix} 21,123 \\ 26,744 \\ 26,39 \end{pmatrix} \quad (3)$$

Матриця прогнозних значень факторів впливу на неформально зайняте населення по Житомирській області

Рік	Рівень доходу від продажу сільськогосподарської продукції, %	Рівень доходу від підприємницької діяльності та самозайнятості, %	Безробітне населення працездатного віку (за МОП) в сільській місцевості, тис. осіб
2017	5,211	2,861	73,508
2018	4,784	3,903	63,49
2019	3,969	2,92	57,418

Довідка: розроблено автором.

Враховуючи вищенаведені результати дослідження впливу факторів на неформальну зайнятність населення, приходимо до висновку, що доходи від ведення підприємницької діяльності та самозайнятості, що виступають основними стимулюючими факторами для неформально зайнятих у сільській місцевості, для державних інституцій є свідченням прийняття дієвих рішень у сфері сприяння розвитку альтернативної зайнятості з розподілом пріоритетності в сторону відродження місцевих промислів.

Відповідні тенденції дозволяють підвищити якість життя в сільській місцевості, з одного боку, а з іншого – сприятимуть розвитку соціального підприємництва, малого та середнього бізнесу. Крім того, неформальна і альтернативна зайнятність у сільській місцевості має спільне коріння в цільовому використанні угідь сільськогосподарського та лісомисливського призначення. Таким чином, у веденні місцевих промислів у виробничо-технологічному процесі поєднуються раціональне природокористування та традиційне сільське господарство.

Серед усіх видів місцевих промислів офіційно на адміністративному обласному рівні ведеться облік тимчасових лісокористувачів-підприємців, обсягу зібраної продукції побічного користування лісом та надходжень в місцеві бюджети за її збір. Тоді як у промислі мисливства існує лише реєстр обліку чисельності мисливських тварин та кількість їх розведення, а також кількість добутої дичини, натомість інформація щодо кількості мисливців є відсутньою.

Актуальним залишається дослідження впливу факторів на альтернативну зайнятність, зокрема на зайнятність сільського населення в промислах, що підвищить статус продовольчої безпеки регіону, зміцнить сільську економіку, а головне – пришвидшить законотворчий процес у наданні сільським місцевим промислам статусу підгалузі аграрного сектора. Оскільки дана сфера альтернативної зайнятості є дуже важливою для використання трудового потенціалу сільських територій.

Отже, дослідження впливу факторів на кількість лісокористувачів не виявило тих суттєвих факторів, що визначають їх кількість. Тому, пропонуємо для прогнозування кількості тимчасових лісокористувачів побудувати трендову модель.

Для побудови моделі використано адміністративні дані Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства щодо кількості тимчасових лісокористувачів в Житомирській області за 2008–2015 рр. та розраховано прогнозні показники на 2017–2019 рр. Обрано наступну функцію трендової моделі:

$$Y(t) = \beta_1 + \beta_2 \times t^{0.7} + \beta_3 \times \sin(0,7 \times t) \quad (4)$$

В результаті проведених розрахунків за методом найменших квадратів отримуємо наступну трендову модель:

$$Y(t) = 37,872 + 20,551 \times t^{0.7} + 34,037 \times \sin(0,7 \times t) \quad (5)$$

Побудована модель має високе значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,833$), а значення рівня значимості моделі (F-розподілу) свідчить про вірно обрану специфікацію моделі. На основі побудованої моделі розраховано прогноз середньої кількості лісокористувачів (осіб) в Житомирській області на 2017–2019 рр.: на 2017 р. – 134 особи (з ймовірністю 99% не менше 96 осіб та не більше 172 особи); на 2018 р. – 163 особи (з ймовірністю 99% не менше 102 осіб та не більше 224 осіб); на 2019 р. – 182 особи (з ймовірністю 99% не менше 106 осіб та не більше 258 осіб). Проведені розрахунки свідчать про стохастичний характер показника. Не виявлено суттєвих факторів, що впливають на кількість лісокористувачів. Дослідження тенденцій зміни показника в часі дозволило отримати прогноз показника на 2017–2019 рр.

Крім того, участь населення в сільських промислах – це, передусім, спосіб вираження самобутнього укладу життя місцевих жителів у вигляді навичок та вміння використовувати природно-рекреаційний потенціал в цілях просування в даній галузі засад підприємництва, кооперації та наукових підходів природокористування.

Отже, з метою подальшого нарощування сфери промислів, що враховуватиме посилене партнерство та спільну організацію ініціативних груп сільських громад та обласних органів державного управління, необхідним є формування інноваційної продукції та послуг промислів на основі кластеру. Перспектива підвищення ефективності альтернативної зайнятості потребує впровадження відповідних механізмів

державного регулювання і підтримки. Ефективність заходів державного регулювання варто оцінювати за такими індикаторами, що визначають виключну важливість підтримки локальних ініціатив сільських громад у процесі розробки та реалізації політики розвитку місцевих промислів.

Таким чином, потенційними можливостями для розвитку соціального підприємництва в сільській місцевості є створення природно-рекреаційних заказників як форм соціального бізнесу. Використання таких вагомих факторів як географічне місцезнаходження, наявність природно-ресурсного потенціалу, збереження високого попиту на продукцію побічного лісокористування, послуг полювання і рибальства, «зелений» туризм, поєднуючи з іншими видами альтернативної діяльності, робить можливою організацію високоефективних промислів, поліпшує суспільно-економічну ситуацію в сільській місцевості та сприяє до заохочення соціального підприємництва.

Це надасть поштовх у досягненні високих позицій по забезпеченню населення власною вирощеною продукцією в садибах і виловленою рибною продукцією, добутою м'ясною сировиною диких тварин і зібраною продукцією побічного лісокористування, що забезпечить вирішення екологічних проблем з раціонального використання та збереження природних ресурсів. Результат організації діяльності природно-рекреаційних заказників передбачає: створення нових робочих місць, створення необхідної інфраструктури, вирішення екологічних проблем, створення міцної платформи для розвитку сільського еко-туризму. Важливо додати, що організація господарств такого типу дозволить збільшити кількість та розширити асортимент свіжої та якісної продукції промислів для постачання на внутрішній ринок [5, с. 24].

Відтак в умовах децентралізації та розвитку об'єднаних територіальних громад вкрай необхідно розвивати соціальне підприємництво, враховуючи значимість місцевих промислів. Оскільки це полягатиме в забезпеченні продовольчою сировиною вітчизняних підприємств, відродженні промислово-виробничих потужностей, тому саме через активізацію альтернативної зайнятості можна ефективно використовувати трудовий потенціал сільських територій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Організація та застосування соціального підприємництва на прикладі природно-рекреаційних заказників мотивуватиме підприємців-початківців до альтернативних видів діяльності; надаватиме послуги в різних напрямках організації відпочинку, науково-пізнавальних цілях, міжнародному співробітництві та сприятиме розвитку сільського дорадництва в об'єднаних територіальних громадах. Виходячи з цього, в рамках реалізації природно-рекреаційних заказників стає логічним розширення спектру можливих напрямів культурно-просвітницької діяльності, організація екскурсійно-пізнавального туризму; розвиток господарської діяльності в контексті міжнародного співробітництва та технічної підтримки на організацію таких форм соціального підприємництва, що слугуватиме посиленню соціального, економічного та екологічного ефектів для місцевих громад.

Список використаної літератури:

1. Кикал Дж. Социальное предпринимательство: миссия – сделать мир лучше / Джилл Кикал, Томас Лайонс ; пер. с англ. – М. : Альпина паблшер, 2014. – 304 с.
2. Галушка З. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні / З.Галушка // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Серія : Економіка. – 2013. – Вип. 148. – С. 16–17.
3. Кіреєва О.Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики / О.Б. Кіреєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Шестакова А.В. Природно-рекреаційний заказник як елемент кластеру місцевих промислів у забезпеченні альтернативної діяльності / А.В. Шестакова // Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства : мат-ли III міжнар. наук.-практ. форуму. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – Ч. 2. – С. 23–26.

References:

1. Kikal, Dzh. and Lajons, T. (2014), *Social'noe predprinimatel'stvo: missija – sdelat' mir luchshe*, Translated by English, Al'pina pablisher, Moskva, 304 p.
2. Galushka, Z. (2013), «Fenomen social'nogo pidpryjemnyctva: ponjattja ta perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni», *Visnyk KNU im. T.Shevchenka, Serija Ekonomika*, Vol. 148, pp. 16–17.
3. Kirjejeva, O.B. (2011), *Social'ne pidpryjemnyctvo jak instrument derzhavnoi' social'noi' polityky*, [Online], available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kobdsp.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kobdsp.pdf)
4. Derzhavna sluzhba statystyky, «Oficijnyj sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky», [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Shestakova, A.V. (2017), «Pryrodno-rekreacijnyj zakaznyk jak element klasteru miscevyh promysliv u zabezpechenni al'ternatyvnoi' dijal'nosti», *Intelektual'na ekonomika v umovah suspil'nyh transformacij: perspektyvy publichno-pryvatnogo partnerstva*, mat-ly III mizhnar. nauk.-prakt. Forumu, Part 2, ZhNAEU, Zhytomyr, pp. 23–26.

Шестакова Анна Валеріївна – кандидат економічних наук, заступник директора з наукової роботи Житомирської філії ПВНЗ «Європейський університет».

Наукові інтереси:

- економіка праці та соціальна політика;
- управління людським капіталом.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2019.